РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ДЛЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУTHE VALUE OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT
FOR ECOLOGIZATION AGRICULTURE IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Сільське господарство є одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки України завдяки потужному природно-ресурсному потенціалу, наявності великих масивів родючих ґрунтів, традиційній здатності населення працювати на землі, матеріально-технічним засобам, а також зростаючому попиту на продовольство в Україні та світі. Надмірна сільськогосподарська освоєність територій, інтенсифікація виробництва, які супроводжувалися посиленням антропогенного впливу на земельні ресурси, і трансформаційні процеси в аграрній сфері спричинили негативні явища в розвитку цієї галузі: деградацію земель, зменшення родючості ґрунтів, забруднення довкілля, зниження продуктивності угідь. Проте Україна взяла курс на сталий розвиток, який передбачає врахування економічних, соціальних та екологічних результатів діяльності. Передумовою сталого розвитку сільського господарства є формування ефективної системи екологічного менеджменту на підприємствах. У статті проведено аналіз та перспективи розвитку екологічного менеджменту в сільськогосподарських підприємствах України як передумови сталого розвитку.

Ключові слова: екологічний менеджмент, екологічні фактори, підприємство, ринок, природокористування.

Сельское хозяйство является одним из приоритетных направлений развития эко-

номики Украины благодаря мощному природно-ресурсному потенциалу, наличию больших массивов плодородных почв, традиционной способности населения работать на земле, материально-техническим средствам, а также растущему спросу на продовольствие в Украине и мире. Чрезмерная сельскохозяйственная освоенность территорий, интенсификация производства, которые сопровождались усилением антропогенного воздействия на земельные ресурсы, и трансформационные процессы в аграрной сфере вызвали негативные явления в развитии этой отрасли: деградацию земель, уменьшение плодородия почв, загрязнение окружающей среды, снижение производительности угодий. Однако Украина взяла курс на устойчивое развитие, которое предполагает учет экономических, социальных и экологических результатов деятельности. Предпосылкой устойчивого развития сельского хозяйства является формирование эффективной системы экологического менеджмента на предприятиях. В статье проведен анализ и перспективы развития экологического менеджмента в сельскохозяйственных предприятиях Украины как предпосылки устойчивого развития.

Ключевые слова: экологический менеджмент, экологические факторы, предприятие, рынок, природопользование.

УДК 502.33:631.15

<https://doi.org/10.32843/infrastruct35-6>

Бурляй А.П.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри економіки

Уманський національний університет
садівництва

Agriculture is one of the priority directions of the Ukrainian economy development due to its strong natural resource potential, presence of fertile soils, traditional ability of the population to work on land, material and technical means, as well as the growing demand for food in Ukraine and in the world. Excessive agricultural development of territories, intensification of production accompanied by an increase in anthropogenic impact on land resources and transformational processes in the agrarian sector have caused negative phenomena in the development of this branch: land degradation, reduction of soil fertility, environmental pollution and decline in land productivity. However, Ukraine has set a course for sustainable development which involves taking into account economic, social and environmental performance. A prerequisite for sustainable development of agriculture is the formation of an effective system of ecological management at enterprises. The article gives analysis and prospects of ecological management development in agricultural enterprises of Ukraine as prerequisites of sustainable development. The peculiarity of environmental management is consideration and combination of two contradictions in its activity: providing the enterprise with maximum profit and reducing negative impact on the environment through the rational use of nature and greening production. Environmental management at the enterprise can be defined as a process of planning, organization, motivation and control which leads to the decrease in the negative impact of the organization on the environment. Within the framework of environmental management in agricultural enterprises the following activities can be carried out: rational use of natural resources in order to reduce their consumption; reuse of waste; replacement of technologies harmful to the environment on environmentally safe technologies; policy of producing environmentally friendly agricultural products and services; prevention of pollution and harm minimization to the environment; formation of environmental awareness; introduction of pro-environmental education, etc. Environmental management in Ukraine is only at the first stage of its formation but the output of agriculture from the crisis and further development of enterprises, respectively, will have a positive impact on the development of the environmental management system.

Key words: ecological management, ecological factors, enterprise, market, nature use.

Постановка проблеми. Особливістю галузі сільського господарства є тісний зв'язок між аграрним виробництвом та навколишнім середовищем. Сільськогосподарське виробництво бере з навколишнього середовища необхідні природні ресурси та енергію. Результатом інтенсифікації сільсько-

господарської діяльності, крім зростання виробництва, можуть бути негативні наслідки. Вони можуть проявлятися у формі екологічного забруднення та нераціонального природокористування, що може призвести до незворотного процесу зміни клімату на планеті, підвищення рівня світового океану,

опустелювання значних територій, втрати родючості ґрунтів, кислотних опадів та деградації екосистем. Обмежені можливості навколишнього природного середовища щодо забезпечення сільськогосподарського виробництва природними ресурсами та боротьба з його забрудненням є основою для впровадження сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку передбачає, що підприємство досягає своїх цілей тільки в тому разі, якщо воно належним чином враховує відповідні екологічні, соціальні та економічні наслідки діяльності. Сталий розвиток є загальною концепцією сучасного суспільства, що проголошує необхідність встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Сталість сільськогосподарського виробництва має відмінні ознаки, до яких ми відносимо: ґрунтово-кліматичні, біологічні, екологічні фактори; технологію виробництва; організацію сільських територій; ментальність сільського населення. Основними стримуючими факторами сталого розвитку аграрного виробництва в Україні є погіршення родючості і стану ґрунтів, цінові диспропорції в агропромисловому виробництві, високий рівень фінансової заборгованості сільськогосподарських товаровиробників, низький рівень розвитку інноваційних процесів тощо.

Для досягнення екологічних цілей сталого розвитку в сільському господарстві необхідно запроваджувати систему екологічного менеджменту, яка буде розробляти екологічну політику підприємств, контролювати процеси, які можуть вплинути на навколишнє середовище та раціональне природокористування, встановлювати цілі, спостерігати за процесом їх упровадження та підпорядкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сталий розвиток – найважливіша концепція розвитку країн, яка діє в розвинутих країнах світу. Вперше проблема сталого розвитку була озвучена у 1992 році на конференції ООН із питань природного середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро, де представниками 179 держав було прийнято програму економічного та соціального розвитку людства у майбутньому столітті та сформульовано у документі “Порядок денний на XXI століття” (1992) [1]. В основі цієї програми лежала концепція сталого розвитку, яка передбачала “модифікацію біосфери та застосування людських, фінансових, живих та неживих ресурсів для задоволення людських потреб та покращення якості життя” (1992). З того часу концепція сталого розвитку стає домінантною у більшості країн світу.

Проте, як зазначає В. Шевчук [2], через різну стратегічну мету та різні рівні розвитку країни світу по-різному ставляться до цієї концепції. Деякі країни, у яких метою є виживання, не сприймають цю

теорію, в деяких країнах процес долучення вже розпочався, в інших тільки розпочинається. Але екологічні проблеми належать до глобальних проблем людства, які можливо вирішити тільки об'єднавши зусилля. Тому збільшення кількості країн, що підтримуватимуть концепцію сталого розвитку, сприятиме гармонійному розвитку людства.

Україна не стала винятком: чітка національна стратегія сталого розвитку, яка ґрунтується на необхідності балансу між довкіллям, суспільством і економікою, є запорукою наближення України до світових стандартів соціоекологічного та економічного прогресу [3]. В 2016 році в Україні відбулись національні консультації щодо адаптації цілей сталого розвитку: експертами було проведено їх ранжування по 5-бальній системі [4]. Так, із наведених сімнадцяти цілей дві отримали оцінки вище 4 – це сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх (4,27) і подолання бідності у всіх її формах та усюди (4,17).

Особливої уваги потребують дослідження проблем сталого розвитку в аграрному секторі економіки, оскільки основні аспекти сталого розвитку конфліктують між собою. Так, головне завдання сільського господарства – продовольча безпека. Її забезпечення вимагає впровадження новітніх технологій, інтенсифікації виробництва, наслідком яких може бути забруднення навколишнього природного середовища та виробленої продукції. Головне завдання сталого розвитку в цьому разі – забезпечення продуктами харчування населення за умови збереження та відновлення природного середовища. При цьому велику увагу необхідно приділяти якості продуктів харчування, адже це один із основних факторів, що впливає на стан здоров'я населення. Екологічно дружна практика сільського господарства розглядається як менш шкідлива до довкілля порівняно з традиційним вирощуванням. Водночас бажання споживачів включають як велику кількість дешевих кінцевих продуктів сільськогосподарського виробництва, так і відсутність впливу на здоров'я людини та довкілля, а також збереження ресурсів для прийдешніх поколінь. У результаті має місце конфлікт між економічним, соціальним та екологічним аспектами.

Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва – це здатність господарюючого суб'єкта динамічно підтримувати пропорції в організації діяльності, орієнтованої на інноваційний розвиток; підвищувати соціальну та економічну ефективність; постійно нарощувати темпи розвитку, здійснюючи розширене відтворення, метою якого є забезпечення населення якісними продуктами харчування, продовольчої безпеки держави без завдання шкоди навколишньому середовищу [5].

На думку вітчизняних учених, сталий розвиток в сільському господарстві можливий за умови роз-

витку екологічного менеджменту. Так, М. Кочерга (2013) зазначає, що необхідність і своєчасність впровадження екологічного менеджменту як ефективного інструменту розвитку сільського господарства зумовлені не тільки погіршенням екологічного стану, але й зростаючими вимогами до системи управління, пов'язаними з закономірними тенденціями розвитку сучасного виробництва, новими тенденціями науково-технічного прогресу, збільшенням виробничих потужностей для нових технологій, загостренням впливу виробництва як на локальному, так і глобальному рівнях [6].

Ю. Білявська (2016) зауважує, що екологічний менеджмент вивчає управлінські відносини в організації, які забезпечують її сталий розвиток, охорону навколишнього середовища, безпеку життєдіяльності людини, раціональне використання природних ресурсів і екологічну безпеку, спрямовану на реалізацію екологічних цілей і програм впливу на навколишнє середовище, а також формує знання екологічної стратегії розвитку суспільства, управління природокористуванням і охороною природи [7]. Головною метою екологічного менеджменту є реалізація законодавства, контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних комплексних заходів щодо раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних громадських органів у галузі охорони навколишнього середовища. Функція екологічного менеджменту – вид діяльності, зумовлений необхідністю розподілу праці та спеціалізацією у сфері управління з метою ефективного розв'язання комплексу екологічних проблем [8].

Про важливість екологічного менеджменту на підприємствах говорять і видатні зарубіжні вчені Y. Dankevych, O. Chaikin [10], C. Allan, G.H. Stankey [9] та багато інших. Отже, аналіз літературних джерел з цієї тематики свідчить про актуальність теми дослідження не лише в Україні, а й за її межами.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та перспективи розвитку екологічного менеджменту в сільськогосподарських підприємствах України як передумови сталого розвитку.

Теоретичною і методологічною основою досліджень є сучасна економічна теорія, системний підхід до вивчення економічно-екологічних аспектів розвитку сільського господарства, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених із питань сталого розвитку сільського господарства та екологічного менеджменту.

У процесі досліджень використовувалися загальнонаукові та економічні методи: монографічний метод; розрахунково-конструктивний метод; методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції з метою теоретичного поглиблення уявлень про сукупність екологічних факторів аграрних підприємств. Крім того, в роботі використані

такі методи, як історичний, аналітичні: табличний та графічний (для подання розрахунків та результатів у візуально-графічній формі), порівняльний аналіз, SWOT-аналіз тощо.

Інформаційною базою дослідження стали матеріали Державного комітету статистики України, особисті дослідження авторів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сільське господарство є одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки України завдяки потужному природно-ресурсному потенціалу, наявності великих масивів родючих ґрунтів, традиційній здатності населення працювати на землі, матеріально-технічним засобам, а також зростаючому попиту на продовольство в Україні та світі. Так, за офіційними даними Державної служби статистики України, в структурі ВВП частка сільськогосподарського виробництва зросла із 8,4% в 2010 році до 13,7% в 2016 році. Сільське господарство за вартістю ВВП займає четверте місце серед всіх галузей народного господарства. У сільськогосподарському виробництві залучено понад 17% економічно активного населення, а сільське населення України становить 59%.

Надмірна сільськогосподарська освоєність територій, інтенсифікація виробництва, які супроводжувалися посиленням антропогенного впливу на земельні ресурси, і трансформаційні процеси в аграрній сфері спричинили негативні явища в розвитку цієї галузі: деградацію земель, зменшення родючості ґрунтів, забруднення довкілля, зниження продуктивності угідь.

Відсутність сталого землекористування в Україні призвела до надмірної освоєності земель. В Україні освоєно близько 72% земельних ресурсів за допустимої норми 60–65% загальної площі, розораність сягає 58% при допустимій нормі 40%. Для порівняння, в розвинених Європейських країнах цей показник не перевищує 32% [11]. За даними Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні (2015) в Україні площа еродованих земель становить 11,3 млн. га, загальна площа боліт, заболочених і перезвожених земель, засолених та кислих становить 13,4 млн. га, у т.ч. площа боліт – 1,17 млн. га; під водою та заболочені землі – 3,408 млн. га; перезвожених с/г земель – 320 тис. га; засолених і солонцюватих ґрунтів – 4,0 млн. га. Близько 20% українських земель є у незадовільному для використання стані в наслідок перенасичення ґрунтів низкою токсичних сполук.

У табл. 1 аналізується екологодеструктивний вплив сільського господарства на навколишнє природне середовище. Усі заходи, що проводяться як сільськогосподарське виробництво, впливають на ґрунт, воду, повітря та біорозмаїття.

Наслідком хижацького використання земель є тенденція до втрати гумусу в ґрунті. За дослід-

Таблиця 1

Екологодеструктивний вплив сільського господарства України на навколишнє природне середовище

	Грунт	Вода	Повітря	Біорізноманіття
Надмірне використання добрив і засобів захисту рослин	+	+	+	+
Інтенсивна механізація	+			+
Монокультура в рослинництві	+		+	+
Неправильне проведення поливів та меліораційних робіт	+	+		
Порушення технологій виробництва	+	+		
Неправильне використання відходів	+	+	+	
Надмірна розораність, зменшення лісового покриву	+			+
Нерозвиненість технічної інфраструктури	+	+	+	
Нестача інформації та знань про екологічні проблеми	+	+	+	+

Джерело: сформовано автором

женнями Л. Дацько [12], згідно з матеріалами агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, яку проводять філії Інституту охорони ґрунтів України, визначено, що кожні 5 років ґрунти в Україні втрачають у середньому 0,05% гумусу.

У грошовому еквіваленті за двадцять років це становило близько 450 млрд. грн. Для підтримки належного балансу гумусу у ґрунт потрібно щорічно вносити близько 8–10 т органічних добрив на 1 га посівної площі. Щорічно ґрунт втрачає 400–500 кг органічної речовини з гектара, а поповнювати ці втрати, на жаль, нічим. Для відтворення 1% гумусу потрібно 100 років.

Важливою складовою частиною сталого сільського господарства є перехід до моделі низьковуглецевого виробництва [13]. Сільське господар-

ство є значним джерелом викидів парникових газів. Інтенсифікація галузі та впровадження нових технологій сприяють їх зростанню. При цьому основними джерелами парникових газів є метан (CH_4) та закис азоту (N_2O), що мають, відповідно, у 21 та 310 разів значніший потенціал глобального потепління порівняно із CO_2 [14]. На рис. 1 зображено структуру викидів забруднюючих речовин у розрізі технологічних та виробничих процесів у сільському господарстві України: основною галуззю, що спричиняє викиди вуглекислого газу, є тваринництво, що вимагає додаткових витрат на його утилізацію.

Наведені дані підтверджують тезу про значний негативний вплив сільського господарства України на навколишнє природне середовище. Для подолання ситуації, що склалася, за досліджен-

Рис. 1. Структура викидів забруднюючих речовин у розрізі технологічних та виробничих процесів в сільському господарстві України, %

Джерело: розраховано за даними у <http://www.ukrstat.gov.ua>

нями К. Прокопенко, потрібне розроблення систем землеробства з підвищеними ґрунтозахисними та вологозберігаючими якостями, використання ресурсоощадливих технологій та механізмів; проведення заходів зі збереження родючості ґрунтів, захисту їх від процесів водної та вітрової ерозій, засолення, осолонцювання, підтоплення та інших деградаційних процесів; розроблення і впровадження інтегрованих систем захисту рослин від шкідників, бур'янів, заморозків, суховіїв тощо; розроблення і впровадження енерго-, водо- та ресурсозберігаючих технологій комплексної меліорації земель, відновлення і розширення зрошення відповідно до прогнозованих змін клімату тощо [15]. А це вимагає формування ефективної системи екологічного менеджменту в сільськогосподарських підприємствах України.

Слід зазначити, що в Україні впровадження екологічного менеджменту в аграрних підприємствах не обов'язкове, має довільну форму і не підтримується державою. В економічно розвинених країнах застосовують екологічний менеджмент через використання міжнародних стандартів ISO 14000 (системи управління навколишнім середовищем), серії ISO 9000 (системи управління якістю), OHSAS 18001 (системи керування професійною безпекою і здоров'ям) або ж через їх поєднання залежно від політики підприємства. Проте є також добровільні системи екологічного менеджменту, яких дотримуються у своїй діяльності підприємства. Серед них можна відмітити Програму виробництва чистої продукції, Програму "чистий бізнес", Eco-management and audit scheme or EMAS, Теорію життєвого циклу продукту та інші.

Особливістю екологічного менеджменту є врахування та поєднання в своїй діяльності двох суперечностей: забезпечення підприємству максимального прибутку та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище шляхом раціонального природокористування та екологізації виробництва. Екологічний менеджмент є складовою частиною загального менеджменту підприємства, яка включає в себе організаційну структуру, планування, процедури, процеси і ресурси для реалізації і оперативного управління з точки зору вирішення екологічних проблем. Тобто екологічний менеджмент на підприємстві може бути визначено як процес планування, організації, мотивації і контролю, що приводить до зменшення негативного впливу організаційної одиниці на навколишнє середовище.

У межах екологічного менеджменту у сільськогосподарських підприємствах можуть здійснюватися такі види діяльності:

- раціональне використання природних ресурсів з метою скорочення обсягів їх споживання;
- повторне використання відходів;
- заміна технологій, шкідливих для навколишнього середовища, на екологічно безпечні технології;

- політика виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції та надання послуг;
- запобігання забрудненню та мінімізація шкоди навколишньому середовищу;
- формування екологічної обізнаності;
- впровадження про-екологічної освіти тощо.

Принципи екологічного менеджменту в сільському господарстві відповідають принципам, що встановлені МТП (Міжнародна торговельна палата). Міжнародна торгова палата є неурядовою організацією, яка обслуговує світовий бізнес. Її членство поширюється на більш ніж 130 країн і включає тисячі бізнес-організацій та підприємств з міжнародними інтересами. У відповідь на доповідь Світової комісії з навколишнього середовища та розвитку ІСС розробила «Ділову хартію для сталого розвитку», яка встановлює 16 принципів екологічного менеджменту (рис. 2).

Хартія охоплює екологічно відповідні аспекти охорони здоров'я, безпеки та управління продукцією. Її мета полягає в тому, щоб "найширший спектр підприємств зобов'язувався покращити свої екологічні показники у відповідності до принципів, мати наявні практики управління для досягнення такого поліпшення, для вимірювання їхнього прогресу, а також доповісти про цей прогрес, як необхідно, як внутрішньо, так і зовні".

Екологічний менеджмент формує основні засади для вирішення екологічних проблем на підприємстві. А. Leszczyńska (2011) виокремлює такі види діяльності для екологічного менеджменту:

- визначення впливу на навколишнє середовище в окремих виробничих процесах, а також аналіз можливості їх переробки;
- розроблення екологічної програми, що описує цілі та діяльність підприємства з екологічних аспектів в середньостроковій перспективі;
- покращення оперативного контролю за потребами охорони навколишнього середовища;
- вжиття заходів щодо запобігання нещасним випадкам та мінімізації їх наслідків;
- збереження матеріальних та енергетичних балансів для мінімізації споживання енергії та матеріалів;
- моніторинг впливу вироблених продуктів на навколишнє середовище;
- дотримання принципу Best Available Techniques у плануванні нових інвестицій;
- постійне вдосконалення кваліфікації працівників та екологічної обізнаності [16].

Етапи і послідовність здійснення заходів для становлення системи екологічного менеджменту в Україні залежить від ступеня зрілості законодавчо-нормативної та організаційно-економічної бази, а також рівня розвитку екологічного світогляду суспільства. Наявна практика за межами України свідчить, що розвиток екологічного менеджменту у своєму становленні проходить 3 етапи:

Рис. 2. 16 принципів екологічного менеджменту

Джерело: сформовано за даними ICC Business Charter for Sustainable Development, <https://www.iisd.org/business/tools/principles>

1. Здійснення локальної тактики «гасіння пожеж» – керівництво компанії згадує про екологію тільки у випадку аварійних ситуацій, що погрожують серйозними економічними наслідками.

2. Створення системи екологічного моніторингу на підприємстві з метою відповідності загальноприйнятим природоохоронним нормам і правилам.

3. Розроблення загальнокорпоративної стратегії з визначальним значенням екологічних факторів. При цьому компанія прагне її досягнення за рахунок переваги над конкурентами здебільшого шляхом перевищення екологічних стандартів і норм.

Виходячи з наведених стратегій, екологічний менеджмент в Україні знаходиться лише на

першому етапі свого формування, проте вихід сільського господарства з кризи та подальший розвиток підприємств відповідно здійснюватиме позитивний вплив і на розвиток системи екологічного менеджменту. Нині визначальним фактором становлення і розвитку діючої системи екологічного менеджменту в Україні є формування законодавчо-нормативних основ зваженої екологічної політики держави.

Для вироблення ефективної стратегії екологічного управління на підприємстві всі екологічні аспекти мають бути включені в загальне планування і в процес прийняття рішень. Тому перед формуванням корпоративної та функціональної

Таблиця 2

SWOT-аналіз процесів екологізації в сільськогосподарських підприємствах України

Strengths	Weaknesses
Продовольча та екологічна безпека країни; Потужний людський капітал; Сприятливі природно-кліматичні умови для аграрного виробництва; Застосування міжнародних стандартів; Наявність екологічної політики; Екологічні продукти та технології; Престижність «зеленого іміджу»; Готовність виробників до певних обмежень; Контроль споживання ресурсів.	Надмірна розорюваність ґрунтів; Забруднення навколишнього середовища; Нераціональне використання природних ресурсів; Низька продуктивність виробництва; Наявність «іміджу забруднювача»; Розробка та модифікація програми екологічного менеджменту; Управління документацією системи екологічного менеджменту; Оцінка ефективності системи екологічного менеджменту; Екологічні звіти та контроль керівництва.
Opportunities	Threats
Вихід на нові ринки (в т.ч. міжнародні); Виробництво екологічно чистої продукції; Просування новітніх технологій; Формування «зеленого іміджу»; Екологічні інновації та інвестиції; Взаємодія між споживачами і постачальниками; Екологічний аудит; Покращення екологічного стану навколишнього природного середовища; Покращення здоров'я населення.	Необхідність в інвестиціях унаслідок посилювання екологічних стандартів; Екологічна діяльність конкурентів; Неможливість застосування деяких технологій; Відтік кваліфікованих працівників; Збільшення витрат на виробництво; Зростання ціни на вироблену продукцію; Зміни законодавства; Можливості зменшення прибутку на початкових етапах.

Джерело: сформовано автором

екологічної стратегії доцільно проводити аналіз впливу внутрішніх (сильних і слабких сторін підприємства) і зовнішніх (політичних, економічних, соціальних і технологічних) стратегічних факторів. Серед різних методів аналізу визначальним є SWOT-аналіз – засіб систематичного вивчення й оцінки потенціалу, який підприємство має у своєму розпорядженні для реалізації його екологічної місії та досягнення відповідних даних місії цілей. У табл. 2 наведемо результати SWOT-аналізу процесів екологізації та формування екологічної політики сільськогосподарських підприємств в Україні.

Таким чином, проведений аналіз свідчить про значні можливості екологізації сільськогосподарського виробництва в Україні через створення системи екологічного менеджменту. Це сприятиме розвитку сільського господарства за засадах стійкого розвитку.

Висновки з проведеного дослідження.

1. В сучасних умовах господарювання питання впровадження екологічного менеджменту в сільськогосподарських підприємствах України є надзвичайно актуальним, вимогою часу та передумовою до переходу до концепції сталого розвитку.

2. Непродумана інтенсифікація сільськогосподарського виробництва в Україні призвела до значних негативних екологічних впливів на навколишнє природне середовище. Серед них можна відмітити високу розорюваність сільськогосподарських угідь, їхню деградацію та забруднення; забруднення водних ресурсів та атмосфери; накопичення відходів тощо.

3. Необхідною умовою для подолання екологічних проблем в сільському господарстві є створення та ефективне функціонування системи екологічного менеджменту – комплексу заходів, які включають управління ресурсами, виробничими процесами і продукцією, спрямоване на зменшення негативних впливів сільськогосподарського виробництва на навколишнє природне середовище та підвищення еколого-економічної ефективності його діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Agenda 21 text (1992) URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (дата звернення: 12.07.2019).
2. Шевчук В.Я. Формування інноваційної моделі сталого розвитку України в посткризовий період. *Економічний часопис-XXI*. 2010. № 1-2. С. 6–8.
3. Герасимчук З.В. *Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика* : монографія. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2017. 515 с.
4. Ковалів Ю. Цілі сталого розвитку: Україна / липень 2016 року. URL: http://www.un.org.ua/images/2016_SDGs_Ukraine_expert_opinion_ukr.pdf (дата звернення: 05.08.2019).
5. Варченко О.М. Складові економічного механізму сталого розвитку сільського господарства. *Економіка та управління АПК*. 2012. № 8. С. 5–10.

6. Кочерга М.М. Ефективність екологічного менеджменту в сільському господарстві. *Агросвіт*. 2013. № 6. С. 29–33.

7. Білявська Ю.В. Екологічний менеджмент підприємства. *Економіка України*, 2016. № 4. С. 104–111.

8. Дуднікова І.І. Становлення і розвиток екологічного менеджменту: теоретико-методологічний контекст. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, 2014. № 58. С. 259–268.

9. Allan C., Stankey G.H. (2009) *Adaptive environmental management*, vol. 351. New York: Springer.

10. Dankevych Y., Dankevych V., Chaikin, O. (2016) Ecologically certified agricultural production management system development. *Agricultural and Resource Economics International Scientific E-Journal*, 2(4), 5–16.

11. Марушевський Г. Висока ресурсо- та енергоємність української економіки як загроза сталості розвитку. Формування основних засад сталого розвитку України, стратегія соціально-економічних перетворень. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки, 2006. 276 с.

12. Дацько Л. Не цінуємо, а потім пошкодуємо. *Експрес*. 2016. 31.03–07.04. № 24 (8603), 12.

13. Norse D. Low carbon agriculture: Objectives and Policy pathways. *Environmental Development*. 2012. Issue 1. P. 25–39. doi: <https://doi.org/10.1016/j.envdev.2011.12.004> (дата звернення: 02.09.2019).

14. Summary for Policymakers. *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, 2014. 30 p.

15. Прокопенко К.О., Удова Л.О. Сільське господарство України: виклики і шляхи розвитку в умовах зміни клімату. *Економіка і прогнозування*, 2017. (1), 92–107.

16. Leszczyńska, A. (2011). *Absorpcja innowacji ekologicznych w przedsiębiorstwie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

REFERENCES:

1. "Agenda 21 text".1992. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (accessed 12 July 2019).
2. Shevchuk V. Y. (2010) Formuvannya innovatsiinoi modeli staloho rozvytku Ukrainy v postkryzovyi period. [Formation of an innovative model of Ukraine's sustainable development in the post-crisis period]. *Economic Newsletter-XXI*, vol. 1–2, pp. 6–8.
3. Gerasymchuk Z. V. (2017) Stymuliuvannya staloho rozvytku rehionu: teoriia, metodolohiia, praktyka [Stimulating the sustainable development of the region: Theory, methodology, practice]. Lutsk : RVB LNTU.
4. Kovaliv Y. (2016) Tsili staloho rozvytku: Ukraina. [Sustainable development goals]. Available at: http://www.un.org.ua/images/2016_SDGs_Ukraine_expert_opinion_ukr.pdf (accessed 5 August 2019).
5. Varchenko O. M. (2012) Skladovi ekonomichnoho mekhanizmu staloho rozvytku silskoho hospodarstva [Components of the economic mechanism of

sustainable development of agriculture]. *Economics and Management of AIC*, no. 8, pp. 5–10.

6. Kocherga M. M. (2013) Efektyvnist ekolohichnoho menedzhmentu v silskomu hospodarstvi [Efficiency of ecological management in agriculture]. *Agrosvit*, no. 6, pp. 29–33.

7. Biliavska Y. V. (2016) Ekolohichniy menedzhment pidpriemstva [Environmental management of the enterprise]. *Economy of Ukraine*, no. 4, pp. 104–111.

8. Dudnikova I. I. (2014) Stanovlennia i rozvytok ekolohichnoho menedzhmentu: teoretyko-metodolohichniy kontekst [Formation and development of ecological management: theoretical and methodological context]. *Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhia State Engineering Academy*, no. 58, pp. 259–268.

9. Allan C., Stankey G. H. (2009) Adaptive environmental management (Vol. 351). New York : Springer.

10. Dankevych Y., Dankevych V., Chaikin O. (2016) Ecologically certified agricultural production management system development. *Agricultural and Resource Economics International Scientific E-Journal*, no. 2(4), pp. 5–16.

11. Marushevsky G. (2006) Vysoka resurso- ta eneiemochnist ukrainskoi ekonomiky yak zahroza stalosti rozvytku. Formuvannia osnovnykh zasad staloho rozvytku Ukrainy, stratehiia sotsialno-ekonomichnykh peretvoren, Ukraina. [High resource and energy intensity

of the Ukrainian economy as a threat to sustainable development. Formation of basic principles of sustainable development of Ukraine, strategy of socio-economic transformations. Strategic priorities]. Analytical estimates.

12. Datsko L. (2016) Ne tsiniemo, a potim poshoduiemo [Do not appreciate it and then we will regret it]. *Express*, 24(8603): 12.

13. Norse D. (2012) Low carbon agriculture: Objectives and Policy pathways. *Environmental Development*, 1: 25–39. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.envdev.2011.12.004> (accessed 2 September 2019).

14. Summary for Policy makers. *Climate Change 2014 (2014) Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.

15. Prokopenko K. O., Udova L. O. (2017) Silske hospodarstvo Ukrainy: vyklyky i shliakhy rozvytku v umovakh zminy klimatu [Rural economy of Ukraine: challenges and ways of development under conditions of change of the climate]. *Economics and Forecasting*, no. 1, pp. 92–107.

16. Leszczyńska A. (2011). Absorpcja innowacji i ekologicznych w przedsiębiorstwie. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

**THE VALUE OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT FOR ECOLOGIZATION AGRICULTURE
IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

The purpose of this article is the analysis and prospects for the development of environmental management in agricultural enterprises in Ukraine as a prerequisite for sustainable development. The problems of greening are extremely important. This is due to the sharp deterioration of the ecological status of natural resources associated with agricultural production, the decline of soil fertility and quality of agricultural products, the increase of complex ecological and destructive impact on the environment.

Therefore, environmental problems today need immediate resolution and are an indispensable condition for the sustainable development of society.

Methodology. The theoretical and methodological basis of research is modern economic theory, systematic approach to the study of economic and environmental aspects of agricultural development, scientific works of domestic and foreign scientists on sustainable development of agriculture and ecological management.

In the process of research, general scientific and economic methods were used: monographic method; calculation-constructive method; methods of analysis and synthesis, induction and deduction for the theoretical deepening of representations about environmental factors of agrarian enterprises. In addition, methods used in this work are historical, analytical methods: tabular and graphical (for presentation of calculations and results), comparative analysis, SWOT-analysis, etc.

Materials of State Statistics Committee of Ukraine and personal studies of the authors became the information base of the research.

The results of the research. The peculiarity of environmental management is consideration and combination of two contradictions in its activity: providing the enterprise with maximum profit and reducing negative impact on the environment through the rational use of nature and greening production. Environmental management at the enterprise can be defined as a process of planning, organization, motivation and control which leads to the decrease in the negative impact of the organization on the environment.

Within the framework of environmental management in agricultural enterprises the following activities can be carried out:

- Rational use of natural resources in order to reduce their consumption;
- Reuse of waste;
- Replacement of technologies harmful to the environment on environmentally safe technologies;
- Policy of producing environmentally friendly agricultural products and services;
- Prevention of pollution and harm minimization to the environment;
- Formation of environmental awareness;
- Introduction of pro-environmental education, etc.

Environmental management in Ukraine is only at the first stage of its formation but the output of agriculture from the crisis and further development of enterprises, respectively, will have a positive impact on the development of the environmental management system.

Practical implications. The practical significance of the studied theoretical statements, proposals and recommendations is that their implementation will help to improve the ecological situation, increase the competitiveness of products, ensure the production of environmentally safe food products and agricultural raw materials while increasing soil fertility, improving employment market in rural areas and creating favorable conditions for working and living in the countryside.

Value/originality. According presents the results of SWOT analysis of ecologization processes and formation of the environmental policy at agricultural enterprises in Ukraine. Thus, the analysis shows that there are significant opportunities for ecologization of agricultural production in Ukraine through the development of the environmental management system. It will promote the development of agriculture on the basis of sustainable development.